

Kitap İncelemesi / Book Review

İlahiyat Eğitiminde Çoğulcu Motifler
Pluralist Motifs in Theology Education

Hasan Hüseyin MAK

(Arş. Gör., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi | hhmak@29mayis.edu.tr | ORCID: 0009-0005-2618-2062)

Geliş / Received: 12.01.2026 Kabul / Accepted: 13.03.2026 Yayın / Published: 31.03.2026

Atıf / Citation: Mak, Hasan Hüseyin. "İlahiyat Eğitiminde Çoğulcu Motifler". *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 10/ 1 (Mart 2026): 127-136.

Çıkar Çatışması Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.	Conflict of Interest The authors declare that they have no competing interests.
Etik Beyan Bu çalışma etik kurul izni gerektirmeyen niteliktedir ve veriler yayımlanmış kaynaklardan elde edilmiştir. Çalışma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuş ve yararlanılan tüm çalışmalar kaynakçada belirtilmiştir.	Ethical Statement This study does not require ethics committee approval and the data are obtained from published sources. Scientific and ethical principles are followed and all cited works are listed in the references.
Yapay Zekâ Kullanımı Bu çalışmada yapay zekâ araçları yalnızca dil düzenleme ve biçimlendirme amacıyla kullanılmıştır.	AI Usage AI tools are used only for language editing and formatting.
Yazar Katkıları Yazar-1: %100	Author Contributions Author-1: 100%
Finansman Yazarlar, bu araştırma için dış fon desteği almadıklarını beyan eder.	Funding The authors declare that no external funding has been received.
İntihal Kontrolü Makale benzerlik taramasından geçirilmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.	Plagiarism Check The article has been checked for similarity and confirmed to be free of plagiarism.
Hakem Kontrolü Makale incelemesi en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik ilkesi ile gerçekleştirilmiştir.	Peer Review The peer review of the article has been carried out by at least two reviewers under the principle of double-blind reviewing.

Cemil Osmanoğlu, İlahiyat Eğitiminde ođulcu Motifler, İstanbul, Dem Yayınları, 2021, 237 sayfa, ISBN: 9786054036981

Öz

Cemil Osmanoğlu'nun İlahiyat Eğitiminde ođulcu Motifler (2021) başlıklı çalışması, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden mektep ve medrese ikilemi arasında şekillenen ilahiyat eğitiminin tarihsel ve güncel dinamiklerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Yazar, yüksek din öğretiminin geleneksel ile modern uzlaştırma çabasında ortaya çıkan yapısal gerilimleri mercek altına alırken; bu durumun günümüzdeki yansımalarını karma desenli bir saha araştırmasıyla somutlaştırmaktadır. Türkiye genelindeki 15 devlet üniversitesinde okuyan 1146 İslami ilimler/ilahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen bu kapsamlı araştırma; eleştiri kültürü, İslam içi çeşitlilik ve dinler arası çoğulculuk olmak üzere üç boyutta yürütülmüştür. Çalışmanın ulaştığı temel bulgular; öğrencilerin hoşgörü gibi kavramları teorik düzlemde yüksek bir farkındalıkla benimsediklerini, ancak bu tutumu sahici bir müzakere kültürü ve farklılıkları yönetme becerisine dönüştürmede kısıtlı kaldıklarını ortaya koymaktadır. Araştırma ile özellikle Temel İslam Bilimleri ile Felsefe ve Din Bilimleri disiplinleri arasındaki metodolojik ayrışmanın öğrencilerin sorgulama düzeylerinin üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte eser; hacimli bir veri setini metodolojik bir hassasiyetle tasnif etmesine karşın, çoğulculuk kavramının kuramsal sınırlarını muğlak bırakması ve pedagojik süreklilik ilkesini yükseköğretim ölçeği ile sınırlandırması yönüyle tenkide açık bir zemin sunmaktadır. Sonuç olarak çalışma, ilahiyat müfredatının "açık toplum" beklentileri ve çağdaş eğitim felsefesi doğrultusunda yeniden kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Sahip olduğu bu zengin veri setiyle kitap, din öğretimi politikalarını şekillendirmek isteyen araştırmacı ve karar alıcılar için bir ana müracaat kaynağı teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Din eğitimi, ilahiyat, çoğulculuk, eleştiri kültürü, karma desen.

**Cemil Osmanoglu, Pluralist Motifs in Theology Education, Istanbul: Dem
Publications, 2021, 237 Pages, ISBN: 9786054036981**

Abstract

Cemil Osmanoglu's work titled *Pluralist Motifs in Theology Education* (2021) aims to identify the historical and contemporary dynamics of theological education shaped by the dichotomy between the mektep and medrese — a duality inherited from the Ottoman period into the Republican era. While the author examines the structural tensions arising from higher religious education's endeavour to reconcile tradition with modernity, he concretizes the present-day reflections of this situation through a mixed-method field study. This comprehensive research, conducted with the participation of 1,146 final-year students enrolled in Islamic Sciences and Theology faculties across 15 state universities throughout Turkey, was carried out along three dimensions: a culture of criticism, intra-Islamic diversity, and interreligious pluralism. The principal findings of the study reveal that students embrace concepts such as tolerance with a high degree of theoretical awareness, yet remain limited in translating this disposition into a genuine culture of deliberation and competence in managing differences. The research further establishes that the methodological divergence between the disciplines of Basic Islamic Sciences and Philosophy and Religious Studies exerts a decisive influence on students' levels of critical inquiry. Nonetheless, the work presents a ground open to critique insofar as; despite classifying a voluminous data set with methodological precision, it leaves the theoretical boundaries of the concept of pluralism ambiguous and confines the principle of pedagogical continuity to the scale of higher education. Ultimately, the study emphasizes that the theology curriculum must be reconceived in alignment with the expectations of an "open society" and contemporary educational philosophy. By virtue of its rich data set, the book constitutes a primary reference for researchers and policymakers seeking to shape religious education policies.

Keywords: Religious education, theology, pluralism, culture of criticism, mixed-method design.

صفحة، ردمك 237، 2021 منشورات دم، جميل عثمان أوغلو، النقوش التعددية في تعليم الإلهيات، إسطنبول

9786054036981.

المُلخَص

تهدف دراسة جميل عثمان أوغلو المعنونة بـ "النقوش التعددية في تعليم الإلهيات" (2021) إلى تحديد الديناميكيات التاريخية والراهنة لتعليم الإلهيات، الذي تشكل بين ميراث المدارس الموروثة من الدولة العثمانية إلى الجمهورية وبين آلام التحديث. وبينما يسלט الكاتب الضوء على التوترات الهيكلية الناشئة عن محاولة التوفيق بين التقليدي والحديث في التعليم الديني العالي؛ فإنه يجسد انعكاسات هذا الوضع في يومنا هذا من خلال بحث ميداني ذي تصميم مختلط يمتزج فيه البيانات الكمية والنوعية. يستند هذا البحث الشامل، الذي يشارك فيه 1146 من طلاب السنة الأخيرة في 15 جامعة حكومية، إلى ثلاث مستويات أساسية هي: ثقافة النقد، والتنوع داخل الإسلام، والتعددية بين الأديان. وتكشف النتائج الأساسية التي توصلت إليها الدراسة أن الطلاب يتبنون مفاهيم مثل التسامح بوعي عالٍ على المستوى النظري، إلا أن هذا الموقف يظل محدوداً في نقطة التحول إلى ثقافة تفاوض حقيقية والقدرة على إدارة الاختلافات. كما يتبين بشكل خاص أن التمايز المهجي بين تخصصات العلوم الإسلامية الأساسية وتخصصات الفلسفة والعلوم الدينية له تأثير حاسم على مستويات التساؤل لدى الطلاب. ومع ذلك، وبالرغم من تصنيف العمل ببراعة لمجموعة هائلة من البيانات؛ فإنه يفتح باباً للنقد من حيث ترك الحدود النظرية لمفهوم التعددية غامضة، وإهمال مبدأ الاستمرارية التربوية من خلال حصره في إطار التعليم العالي. وفي الختام، تؤكد الدراسة على ضرورة إعادة صياغة مناهج الإلهيات بما يتماشى مع تطلعات "المجتمع المفتوح" وفلسفة التعليم المعاصرة. ويعد الكتاب، بما يمتلكه من مجموعة بيانات غنية، بمثابة مرجع استراتيجي للباحثين وصناع القرار الراغبين في تشكيل سياسات التعليم الديني

الكلمات الرئيسية: تعليم الإلهيات، التعددية، ثقافة النقد، المجتمع المفتوح، التصميم الم.

Cemil Osmanoğlu, *İlahiyat Eğitiminde Çoğulcu Motifler*, İstanbul, Dem Yayınları, 2021, 237 sayfa, ISBN: 9786054036981

İlahiyat eğitiminin modern formunun inşası, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde medreselerin zafiyet alarmları vermesiyle başlayan ve din öğretiminin çağdaş yapılar içinde gerçekleştirilmesi ihtiyacını doğuran bir süreç içerisinde şekillenmiştir. Çalışma, günümüz ilahiyat eğitiminin yüzyılların birikimiyle şekillenen medrese eksenli eğitim mirasıyla olan irtibatının yeterince tartışılmadan günümüze ulaştığı tespitiyle yola çıkmaktadır. Yazar, bu kopukluğun kökenlerini; Osmanlı'nın son dönemindeki modernleşme çabaları ve Dârülfünûn tasarılarının yanı sıra, Batı felsefesi ve güçlü bir modernlik vurgusu ekseninde şekillenen 1924 Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi tecrübesinde aramaktadır. Söz konusu tarihsel süreçler, ilahiyat eğitime köklü bir gerilim mirası bırakmıştır. Bu gerilim; geleneği ve moderniyi uzlaştırma çabasıyla beslenmekte ve eleştiri kültürünün sağlıklı bir zemine oturmasının önünde yapısal bir engel oluşturmaktadır. Yazara göre, kurumların misyonu ve eğitim felsefesiyle yeterince hesaplaşmamış olması, bugün öğretim elemanı yetiştirmekten eğitim usullerine, öğrenci niteliğinden ölçme değerlendirme uygulamalarına kadar birçok alanı derinden etkilemektedir. Eser tam da bu noktada ilahiyat eğitiminin; tarihsel talepler ve geleneksel yönelimler ile görece daha modern gereksinimler, çoğulcu ve bilimsel tavırlar arasında nasıl konumlandığını anlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın esas ilgi alanı ve hareket noktası, ilahiyat eğitiminin barış içerisinde bir arada yaşama, uzlaşma kültürü ve farklılıkların yönetimi gibi güncel toplumsal ihtiyaçları karşılamadaki rolünü tespit etmektir. Çoğulcu beklentilerin güncel bir ihtiyaç haline geldiği açık toplum şartlarında; değişen toplumsal koşullara uyum sağlayabilen, yeniliğe açık ve farklılıkları doğru yönetebilen öğrencilerin yetiştirilmesi noktasında bu duyarlılığı ölçmek büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda araştırma, üç temel soruyu yanıtlamayı hedeflemiştir: Yüksek din öğretiminde eleştirel düşünce ne ölçüde yer bulmaktadır? İlahiyat eğitimi, İslam içi çeşitliliğe duyarlı bireyler yetiştirebilmekte midir? Farklı din ve kültürlerle bir arada yaşama konusunda verilen formasyon ne kadar işlevseldir?

Çalışma, nicel ve nitel verilerin birlikte kullanıldığı karma desen ile yürütülen kapsamlı bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırmada katılımcılara eleştiri kültürü ve farklılıklara duyarlılığı yoklayan çeşitli sorular yöneltilmiş; katılımcıların bu sorulara katılma durumları tespit edildikten sonra, tercihlerinin arkasındaki gerekçeler irdelenmiştir. Toplam üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde ilahiyat eğitiminde eleştiri kültürü, ikinci bölümünde İslam içi farklılıklara dönük duyarlılık (dinde çoğulculuk), son bölümünde ise dinler ve kültürlerarası çoğulculuk niteliği incelenmiştir. Araştırma, 2016-2018 yılları arasında 15 devlet üniversitesine bağlı 14 ilahiyat fakültesi ve bir İslami ilimler fakültesinin son sınıflarında öğrenim gören 1146 katılımcı öğrencinin görüşleriyle sınırlıdır. Bu örneklem,

evrenin (yaklaşık 20.000 öğrenci) yirmide birine karşılık gelmekte olup, fakültelerin açılış yılına (eski, orta, yeni) ve coğrafi bölgelere göre tabakalı örneklem tekniği kullanılarak seçilmiştir.

Kitabın “Eleştiri Kültürü” başlıklı ilk bölümü, eleştiri kavramının mahiyetini ve konumunu inceleyerek başlamaktadır. Yazar, eleştiriye yaygın kanının aksine yargılama veya suçlama değil, karşılıklı anlama ve anlaşılma eksenli bir düşünme biçimi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın İslam tarihindeki kökleri; Hz. Peygamber (s.a.s.)’in istişareye açık yönetim tarzı, hadis ilmindeki “isnat” sistemi, fıkıh geleneğindeki tartışma meclisleri ve Osmanlı medreselerinde okutulan “Âdâbü'l-Bahs ve'l-Münâzara” dersleri gibi pedagojik ve kurumsallaşmış yansımalar üzerinden izlenmektedir. Ancak eser, İslamî geleneğe var olduğu savunulan eleştirel düşüncenin teorik temellerinden ziyade güncel pratikteki yansımalarına odaklanmaktadır. Bu durumu tespit etmek amacıyla katılımcılara, “Yüksek din öğretiminde aldığınız derslerde ve bu derslerin işlenişinde eleştiri kültürüne/eleştirel duyarlılıklara ne sıklıkla yer verilir?” sorusu yöneltilmiştir. Ancak çalışma, yalnızca nicel verilerle sınırlı kalmayıp öğrencilerin bu cevapları verme gerekçelerini de incelemiş ve çeşitli analizlerde bulunmuştur. Elde edilen bulgular Felsefe ve Din Bilimleri disiplinleri ile Temel İslam Bilimleri disiplinleri arasında belirgin bir metodolojik ayrışmaya işaret etmektedir. Bu ayrışma çerçevesinde bazı derslerin sorgulamayı ön plana çıkarıp teşvik ettiği, buna karşın diğerlerinin eleştirel tutum bakımından oldukça geride kaldığı görülmektedir. Söz konusu bulgulardan hareketle yazar, eleştirel düşünme düzeylerindeki bu zafiyeti yalnızca ilahiyat alanına özgü bir sorun olarak görmemekte; hemşirelik ve öğretmenlik gibi farklı bölümlerden verdiği örneklerle bunu üniversite genelindeki bir nitelik problemiyle ilişkilendirmektedir.

İkinci bölümde “İslam İçi Çoğulculuk” bağlamında öğrencilerin kendi dini gelenekleri içerisindeki farklılıklara (mezhep, meşrep, cemaat vb.) dair görüş ve yaklaşımları ele alınmıştır. Katılımcılara; “Yüksek din eğitimi kurumlarında verilen eğitim, öğrencilerin İslam içi farklı görüş ve yaşam biçimlerini tanıma, anlama ve bunların mensupları ile sağlıklı ilişki kurma becerilerini geliştirmektedir.” yargısına ne düzeyde katıldıkları sorulmuş ve elde edilen veriler ışığında analizler gerçekleştirilmiştir. Yazar, söz konusu yargı çerçevesinde; eğitimin, İslam düşüncesindeki yorum çeşitliliğini öğrencilerde bir ayrışma unsuru mu yoksa bir imkân olarak mı sunulduğunu ve öğrencilerin “öteki” olarak konumlandıkları gruplara yönelik tutumlarını irdelemiştir. Özellikle öğrencilerin kendi dini geleneklerinin dışındaki yorumları (farklı fikhî ekoller veya itikadî mezhepler gibi) bir tehdit algısından ziyade bir kültürel birikim olarak görüp görmediklerini; yüksek din eğitiminin 'farklılıkların yönetimi' noktasında nasıl bir karşılık bulduğu sorgulanmıştır."

Çalışmanın son bölümü, ilahiyat eğitimini küreselleşen dünyanın “açık toplum” şartları içerisinde değerlendirmektedir. Yazar, günümüz dünyasında her zaman diliminin kendi gündemiyle geldiğini ve bugünün gündeminin “barış içerisinde bir arada yaşama” ve

“uzlaşı kültürü” olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, ilahiyat fakültelerinin sadece ulusal değil, uluslararası standartlara (örneğin Bologna süreci) uyum sağlaması gerektiği belirtilerek eğitimin “dini ve kültürel çoğulculuk” konusundaki vizyonu masaya yatırılmaktadır.

Bu bölümde eğitimin “farklı din ve kültür mensuplarını tanıma ile onlarla sağlıklı iletişim kurma becerisi kazandırma” potansiyeli incelenmiştir. Yazar, müstakbel din görevlisi ve eğitimcilerin yalnızca yerel aidiyetlerine değil, küresel ölçekteki farklı inanç ve kültürlerle yönelik geliştirdikleri tutumları analiz etmektedir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin teorik düzlemde hoşgörü kavramını benimsediklerini göstermektedir. Ancak bu noktada asıl mesele, söz konusu tutumun ilahiyat eğitimi aracılığıyla diyalog ve müzakere kültürü gibi daha derin bir bilişsel düzeye taşınıp taşınmadığıdır. Yazar, bu soruyu açık bırakmayıp doğrudan sorgulamakta ve ilahiyat eğitiminin teorik hoşgörünün ötesine geçerek farklılıklarla gerçek anlamda yüzleşebilen bir formasyon sunup sunmadığını tartışmaktadır. Bölüm; Türkiye'nin jeopolitik konumu, sosyolojik dönüşümü ve kültürel mirası göz önünde bulundurulduğunda, ilahiyat eğitiminin çoğulcu bir perspektife evrilmesinin tarihsel bir gereklilik olduğu tespitiyle son bulmaktadır."

Eserin akademik yazın açısından en güçlü ve takdire şayan yönü, benimsediği metodolojisi ve böylesine hacimli bir veri setini ustalıklı işleme biçimidir. Yazarın verileri titizlikle tasnif etme ve sunmadaki gayret ve başarısı, çalışmanın okunabilirliğini ve bilimsel değerini artırmaktadır. Özellikle öğrenci görüşlerinin her üç bölümde de standart ve yeknesak bir şablonla (iyimser, kararsız, olumsuz) kategorize edilmesi ve öğrencilerin bu tercihlere ilişkin gerekçelerinin belirli temalar (öğrenci-öğretici niteliği, yöntem, muhteva vb.) altında toplanması, metne metodolojik bir disiplin kazandırmıştır. Araştırmadaki yapısal tutarlılık, okuyucunun bulguları bölümler arasında zahmetsizce karşılaştırmasına ve çalışmanın ana tezlerine bütüncül bir şekilde bakabilmesine olanak tanımaktadır.

Araştırmanın analitik derinliğini artıran diğer bir önemli husus da hem nicel hem de nitel verileri kapsayan karma desenle kurgulanmış olmasıdır. Çalışma, öğrencilerden yalnızca anket sorularını yanıtlamalarını değil, aynı zamanda tercihlerinin ardındaki gerekçeleri de açıklamalarını isteyerek bulguları istatistiksel verilerin ötesine taşımıştır. Yazar, nitel verileri tematik başlıklar altında titizlikle tasnif etmiş ve analizlerini desteklemek amacıyla katılımcıların doğrudan ifadelerine yer vermiştir. Bu yaklaşım, araştırmanın akademik şeffaflığını ve güvenilirliğini artırmaktadır. Bunun yanı sıra yazar, elde edilen sayısal verileri betimsel bir anlatıma dönüştürmekle birlikte bulguları literatürdeki farklı çalışmalarla karşılaştırarak kapsamlı bir analitik değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Çalışmanın bir diğer önemli yönü, kapsamını çoğulculuk bağlamının ötesine taşıyarak ilahiyat eğitiminin genel sorunlarını öğrenci perspektifiyle görünür kılmasıdır. Bu yönüyle

eser, yalnızca çoğulculuk üzerine çalışanlar için değil, yüksek din öğretimindeki yapısal sorunları ve müfredat tartışmalarını inceleyen geniş bir akademik kitleye de yetkin bir referans kaynağı sunmaktadır.

Bununla birlikte, akademik yazımın temel gerekliliklerinden biri olan kaynaklandırma konusunda bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Yazar, eser genelinde klasik dipnot yöntemine hiç başvurmadığı gibi metin içi atıf yöntemini de oldukça sınırlı tutmuştur. Kitap her ne kadar bir saha araştırması üzerine kurulu olsa da özellikle çoğulculuğa dair tarihî analizlerin yapıldığı ve İslam öncesi dönemlere atıfta bulunulan kısımlarda ileri sürülen iddiaları destekleyecek kaynaklara yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak, eserin “Eleştiri Kültürü” başlıklı birinci bölümü eleştiri kavramının mahiyetine dair net bir tanım ve kavramsal çerçeveye başlarken kitabın başlığında yer alan ve çalışmanın asıl omurgasını oluşturan “çoğulculuk” kavramına dair benzer bir tanımlama yapılmamıştır. Okuyucu, yazarın çoğulculuktan ne anladığını ve bu kavrama dair konumunu açık bir tanım üzerinden görmek yerine kitabın satır aralarından çıkarmak durumunda kalmaktadır. Bu durum, yazarın savunduğu tezin tam olarak kavranmasını güçleştirmektedir. Eleştiri kavramına gösterilen kavramsal özenin, çalışmanın omurgasını oluşturan çoğulculuk kavramı için de sergilenmesi, eserin bütünlüğünü daha da pekiştirecektir.

Çalışmaya yöneltilebilecek bir diğer eleştiri, pedagojik süreklilik ilkesinin arka planda kalmasıdır. Yazarın çoğulculuk olgusuna ilişkin tartışmalarını yükseköğretim çerçevesiyle sınırlandırması ve ilk ile ortaöğretim kademelerinin bu süreçteki rolüne dair herhangi bir projeksiyon sunmaması, konunun kademeler arası etkileşimden bağımsız biçimde ele alınması sonucunu doğurmaktadır. Oysa bir bireyin çoğulculuk formasyonu ve algısı, yalnızca üniversite yıllarında değil, önceki eğitim basamaklarında edinilen bilgi, tutum ve yaklaşımlarla doğrudan irtibat içinde şekillenmektedir.

Bu çerçevede söz konusu yaklaşım, çoğulculuk alanındaki eksiklik ya da yetersizliklerin doğrudan ilahiyat fakültelerine atfedildiği kanaatini uyandırmaktadır. Halbuki meselenin, ilköğretimin dördüncü sınıfından itibaren okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin muhtevası ve pedagojik yönelimiyle ya da genel itibarıyla ilk ve ortaöğretim kademelerinin yapı ve zihniyetleri ile irtibatı kurulamamaktadır; hatta bu ihtimale dikkat dahi çekilmemektedir. Konunun bu denli daraltılmış bir çerçevede ele alınması, çoğulculuk bilincinin inşasını yalnızca yükseköğretime münhasır bir mesele olarak konumlandırmakta ve sorunun bütüncül bir eğitim felsefesi ile kademeler arası süreklilik zemininde müzakeresini güçleştirmektedir.

Son olarak metin boyunca sıkça tekrarlanan sosyolojik atıfların içeriğindeki belirsizlik dikkat çekicidir. Yazar, farklı bölümlerde “toplumsal yapının değişmesi”, “ülkenin içinde bulunduğu şartlar” veya “Türkiye’de son dönemde yaşanan gelişmeler” gibi ifadelerle (bkz. s.

60, 75, 120, 131) sıklıkla başvurmaktadır. Ancak bu değişim ve şartların somut olarak neye tekabül ettiği yeterince açıklanmamış, okuyucunun bu muğlak ifadeleri kendi birikimiyle doldurması beklenmiştir. Akademik bir metinde, analizi doğrudan etkileyen bu tür dışsal faktörlerin daha somut bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.

Sonuç olarak yüksek din öğretiminin mevcut durumunu “eleştiri kültürü” ve “çoğulculuk” gibi temel kavramlar ekseninde irdeleyen bu eser, benimsediği karma desen yöntemi ve geniş örneklem grubuyla alan yazınına kıymetli bir katkı sunmaktadır. Verilerin sistematik sunumu ve öğrenci görüşlerine dayalı şeffaf analiziyle ilahiyat eğitiminin sahadaki gerçekliğini belgeleyen çalışma; din öğretimi politikalarının geliştirilmesi ve müfredatın çağdaş pedagojik ihtiyaçlar ile “açık toplum” beklentileri doğrultusunda yeniden kurgulanması sürecinde hem araştırmacılara hem de karar alıcılara nicel ve nitel verilere dayalı sağlam bir dayanak sunmaktadır. Bu yönüyle Osmanoğlu'nun eseri, yalnızca mevcut tabloyu ortaya koyan bir saha çalışması olmanın ötesinde, ilahiyat eğitiminin geleceğine dair tartışmalara kavramsal ve ampirik düzlemde zemin hazırlayan bir başvuru kaynağı olarak da değer taşımaktadır.

Kaynakça

Osmanoğlu, Cemil. *İlahiyat Eğitiminde ođulcu Motifler*. İstanbul: Dem Yayınları, 1. Basım, 2021.

